

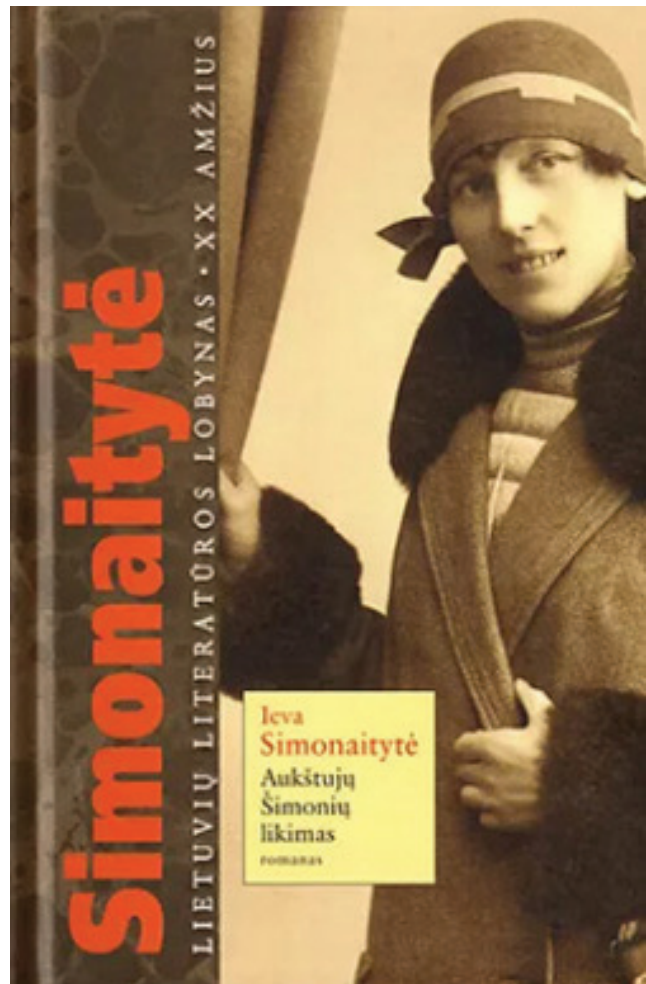
Kas siejo Ievą Simonaitytę, Vydūną ir Žemaičių rašytojų sambūrį

Prieš keletą metų dalyvaudama Mažosios Lietuvos kultūros žmonių susirinkime, patyriau, kad jie brėžia aiškią liniją tarp Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos krašto, nenori būti tapatinami su žemaičiais. Nieko čia keisto, nes Žemaitija ir Mažoji Lietuva – du skirtingo etnografiniai regionai, tačiau po Antrojo pasaulinio karo keletą dešimtmečių riba tarp jų nebuvo oficialiai deklaruojama. Tuo laikotarpiu daug žemaičių persikėlė gyventi ne tik į Klaipėdą, bet ir į kitas šio krašto gyvenvietes, dirbo žemę, kurią dažnai ir ne savo noru buvo palikę senieji šio krašto gyventojai. Čia žemaičiai gyveno, kūrė šeimas, dažnai etniniu požiūriu mišrias, čia jie augino vaikus, leido juos į mokslus. Taip išaugo karta, kuriai takoskyros tarp Žemaitijos ir Klaipėdos krašto nebuvo.

Šiandien visų penkių Lietuvoje esančių istoriškai susiformavusių etnografinių regionų pavadinimai yra įtvirtinti 2016 m. priimtame Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme. Prie jų jau pripratome, kaip ir prie Mažosios Lietuvos jaunimo lūpose atgyjančios gražiai skambančios klaipėdiškių „šišioniškių“ kalbos. Toks atgimimas, kaip ir stiprus Mažosios Lietuvos kultūros, meno ir mokslo žmonių kultūrinis judėjimas, noras atkurti savo krašto identitetą yra sveikintinas reiškinys.

Na o kad sunkiausiais laikais šviesiausi šių regionų žmonės galėjo būti, dirbti ir kurti kartu bei nejausti minėtos takoskyros, rodo 1936–1945 m. gyvavusio Žemaičių rašytojų sambūrio ir Klaipėdos krašto rašytojos Ievos Simonaitytės (1897–1978) bei iš Šilutės rajono Jonaičių kaimo kilusio rašytojo, publicisto, filosofo, Lietuvos kultūros veikėjo Vydūno (Vilhelmas Storosta, 1868–1953) bendradarbiavimas.

XX a. 4 deš. Lietuvoje jau žinomi žemaičių jaunieji rašytojai Stasys Anglickis, Pranas Genys, Stasys Santvaras ir kt. buvo pažįstami su Klaipėdoje tuo metu gyvenusia ir savo kūryba Klaipėdoje bei Tilžėje spausdinamuose leidiniuose

Knygos „Aukštųjų Šimonių likimas“ (2011 m., leidėja „Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla“) viršelis

skelbusia I. Simonaityte bei Vydūnu, kuris 1920, 1923 m. buvo gyvenęs ir dirbęs Telšiuose, dėstęs Palangoje vykusiuose kursuose.

Pradėjus kalbą apie Vydūną, verta prisiminti 2013 m. sausio 20 d. laikraštyje „Mokslo Lietuva“ išspausdintą Klaipėdos garbės piliečio, Vydūno draugijos garbės nario fotografo Bernardo Aleknavičiaus (1930–2020) straipsnį „Vydūnas – žemaitis“ ir pacituoti kai kuriuos jo teiginius.

B. Aleknavičius rašo:

„Į vakarus nuo Vyžių pagal kalbinę tarmę Klaipėdos krašto mažlietuviai – žemaičiai. Tai liudija

Knygos „Aukštųjų Šimonių likimas“ (1984 m., leidėja „Vaga“) viršelis

ir 1990 m. Čikagoje išleistas Jono Užpurvio (1891–1992) veikalas „Trys kalbinės studijos“. [...]

Vydūnas didžiavosi, kad jis yra ne lietuvininkas, bet lietuvis-žemaitis. Tai vaizdžiai atsispindi ir 1938 m. Kaune išleistame literatūriniame almanache „Žemaičiai“.

Nors Vydūnas augo Pilkalnyje, lietuvių kalbos vakarų aukštaičių kalbinėje terpėje, bet jį nuolat traukė ir žemaičiai. Todėl nenuostabu, kad filosofas, kurį laiką stengėsi pagyventi ir tarp žemaičių. Ir tokia galimybė pasitaikė. 1920 m. Telšių „Saulės“ gimnazijos direktorius kun. Antanas Simaitis (1887–1959) pakvietė Vydūną dirbti į savo vadovaujamą gimnaziją. Šį kvietimą Vydūnas su malonumu priėmė. Dirbdamas tarp žemaičių Vydūnas daug dėmesio skyrė bendravimui su mokiniais, vadovavo gimnazijos chorui, o ir viena pirmųjų jo Telšiuose diriguojama daina buvo „Sunku akmenėliu ant kelio

gulėti“. [...] Nors Vydūnas Telšiuose dirbo tik epizodiškai, bet tarp gimnazijos mokinių paliko didžiulius pėdsakus. O svarbiausia tai, kad Vydūnas savo veikla Telšių „Saulės“ gimnaziją išvedė iš sustingimo, nurodė veiklos kryptį. Suprantama, jog Telšiuose Vydūnas surado ir savo pasekėjų. Vienas jų buvo iš Sedos kilęs gimnazistas Antanas Krausas, kartu su Rapolu Serapinu leidęs ir vydūniečių „Šaltinį“. Neabejingi Vydūno idėjų skleidimui buvo ir būsimasis dailininkas Liudas Truikys bei poetas Pranas Genys, bolševikų 1952 m. nukankintas Macikų koncentracijos stovykloje. Ir Vydūnui Telšiai paliko gerą įspūdį, todėl žemaičių sostinės niekada nepamiršo. Lankėsi čia ir 1923 m. per medelių sodinimo šventę. Vaikščiojo tarp medelių sodintojų, vieną kitą pakalbindamas, o nekuriems ir medelį padėdamas pasodinti. Džiaugėsi Vydūnas, kad su pasodinta kaštonų alėja atgyja ir Lietuva, kad jau ir Kla pėdos kraštas autonomijos teisėmis prisijungė prie savo tautos kamieno, kad „augdami spręstume“ gyvenimo uždavinį, savo gyvenimo ir visos tautos“, – sakė Vydūnas.

Gyvendamas Telšiuose Vydūnas nepamiršo ir Tilžės. Artėjo Tilžės lietuvių giedotojų draugijos 25 metų jubiliejus. Vydūnas šiai sukakčiai Telšiuose parašė triveiksmę pasaką-dramą „Žvaigždžių takai“. O ir kūrinį parašyti paskatino darbas Telšių „Saulės“ gimnazijoje. 1920 m. lapkričio 8d. veikalo įžangoje Vydūnas rašė: „Mačiau Telšiuose gimnazistų pasistengimus ką nors geresnio statyti savo vakaruose. Maniau, toks, kaip šis, veika-

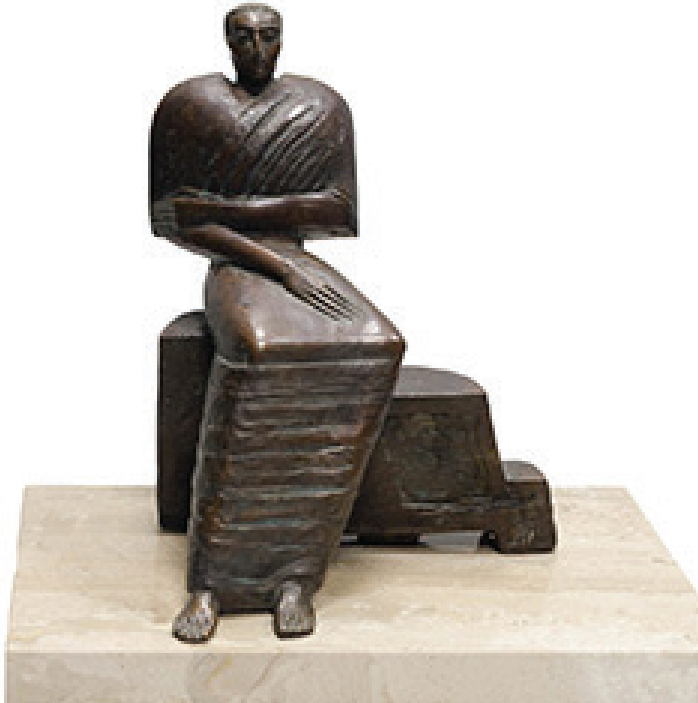
(Nukelta į 20 p.)

Knygos „Aukštųjų Šimonių likimas“ (1986 m., leidėja „Šviesa“) viršelis

Knygos „Aukštųjų Šimonių likimas“ (1976 m., leidėja „Vaga“) viršelis

*las galėtų jiems tikti. Lai bus jiems širdingas sveikini-
mas.“ Vėliau „Žvaigždžių takus“ su savo vaidintojais
pastatė ir Telšių „Saulės“ gimnazijos scenoje.*

*Telšiai – maža Vydūno aktyvios veiklos kruope-
lytė. Rūpėjo filosofui visa tauta abipus Nemuno. Ir
ėjo jis per ją nenuleisdamas rankų, nepavargdamas,
tikėdamas, kad „su Lietuva tikrai dar žmonija, kaip
gyvu stebuklu pasveiks visa“.*

1936 m., kai lapkričio 14–15 d. Šiauliuose vyko ten mokytojavusio rašytojo ir vertėjo Stasio Anglickio (1905–1999) surengtas literatūros vakaras bei konferencija, skirta kuriamos Žemaičių rašytojų draugijos (sambūrio) veiklos struktūrai ir žemaičių poezijos ir prozos antologijai parengti, I. Simonaitytė ir Vydūnas jau buvo plačiai žinomi.

Ieva Simonaitytė, iki pat 1935-ųjų kaip kūrėja buvusi pripažinta tik tarp savo rato žmonių, 1936-aisiais lietuvių literatūros padangėje sužibo ryškia žvaigžde – 1936-aisiais jos 1935 m. išleistas pirmasis romanas „Aukštųjų Šimonių likimas“ Lietuvoje buvo paskelbtas geriausia metų knyga, o pati rašytoja apdovanota valstybine literatūros premija.

Taigi, atsitiko taip, kad tąsyk Šiauliuose tarp visų į minėtą konferenciją kviestų ir į ją atvykusių rašytojų I. Simonaitytė buvo labiausiai tituluota kūrėja. Kartu su ja, S. Anglickiu renginyje (jis tuo metu konventu vadintas) dalyvavo Pranas Genys,

Juozas Butkus-Butkų Juzė, Liūnė Janušytė, Petras Gintalas, Statys Santvaras, Fabijonas Neveravičius, Stasius Būdavas. Šiauliuose

Literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė yra pažymėjusi, kad „S. Anglickis davė didelį postūmį regioninei lietuvių literatūrai, kultūriniam žemaitiškumui [...]“. Žemaičius rašytojus, tarp jų ir I. Simonaitytę, Vydūną, burtis į draugiją skatino tuo metu tvyrantis germanizacijos pavojus. Žemaičiai suprato, kad jie gali kurti ne tik bendrine, bet ir gimtąją motinos kalba, kad rašytojų susikoncentravimas tik į bendrinę lietuvių kalbą slopina jų kalbos turtus.

Minėtame 1936 m. Šiauliuose įvykusiame žemaičių rašytojų konvente S. Anglickis buvo išrinktas planuojamos išleisti žemaičių poezijos ir prozos antologijos sudarytoju ir redaktoriumi. Knyga buvo išleista 1938 m. Kauno „Sakalo“ spaustuveje. Be jau minėtų Šiaulių konferencijoje dalyvavusių autorių, joje išspausdinta ir Mykolo Vaitkaus, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, Vydūno, Mykolo Linkevičiaus, Jono Šimkaus, Nelės Mazalaitės, Klemenso Dulksės kūrinių bei šių autorių atsiųstos biografijos.

I. Simonaitytės ir „Žemaičių“ problematiką 1996 m. Šiauliuose įvykusioje antologijos „Žemaičiai“ išleidimo šešiasdešimtmečiui skirtoje konferencijoje yra analizavusi literatūrologė prof. Elena Nijolė Bukelienė. Jos pranešimas paskelbtas šių metų el. žurnalo „Žemaičių žemėje“ pirmajame numeryje (žr. https://zemaitiuzeme.lt/wp-content/uploads/2022/01/ZZ_2022_1_4_6.pdf).

Iš išlikusių literatūros istoriko Ričardo Pakalniškio užrašų, pastabų, kurias jis buvo pasižymėjęs planuodamas rašyti knygą apie S. Anglickį, sužinome, kad rengiant spaudai minėtą antologiją S. Anglickiui sunkiausiai buvo surinkti žemaičių rašytojų biografijas (informaciją jo vadinamiems „Gyvenimo bruožams“). Pasak leidinio sudarytojo, rengdamas savo gyvenimo aprašymą, bene labiausiai paplušėjo Vydūnas. I. Simonaitytė? Autobiografija, kurią ji atsiuntė, pasak S. Anglickio, buvo panaši į lyrikos kūrinį, kuris turi savo herojų – pačią autorę. „Gyvas žodynas, gyva šnekamoji kalba, gyvi herojai, štai koks žmogus buvo I. Simonaitytė!“, – taip jis kalbėjo apie bendravimą su rašytoja antologijos rengimo spaudai laikotarpiu. Akivaiz-

du, kad S. Anglickis I. Simonaitytės charakteriu, darbštumu ir jos talentu tiesiog gėrėjosi. Tuo metu jis dažnai nuvykdavo į Klaipėdą, nes ten mokėsi jo žmona Janina. Esant galimybei ap-lankydamo ir rašytoją. Pasak S. Anglickio, ji „*niekada nesiskųsdavo. Ji visada būdavo pilna kažkokio žemaitiško humoro, po kuriuo, deja, galėjo būti pasislėpęs ir liūdesys*“.

Su rašytoja S. Anglickis susipažino dar prieš 1936-uosius Žemaitijoje ir uostamiestyje vykusiuose literatūros vakaruose. Ta pažintis prasitęsė ir vėliau, jau po Šiaulių konvento. Ap-lankydamo ją ir Kaune, kai ten I. Simonaitytė apsigyveno vokiečiams atplėšus Klaipėdą nuo Lietuvos. Su ja ryšius palaikė ir kiti žemaičiai rašytojai. Visi žinojo apie jos negalią, morališkai ją rėmė. Dažnai dalyvauti žemaičių rašytojų literatūros vakaruose buvo ne I. Simonaitytės sveikatai, tačiau rašytoja džiaugėsi, kad žemaičiai kūrėjai ją laiko sava, domėjosi jų veikla.

Žemaičių rašytojų sambūris (draugija) veikė iki 1945-ųjų metų pavasario (karo pabaigos). Per tą laiką buvo surengta kelios dešimtys žemaičių literatūros vakarų, susitikimų su rašytojais. Jie vyko Kuršėnuose, Mažeikiuose, Palangoje, Plungėje, Rietave, Sedoje, Salantuose, Skuode, Šiauliuose, Žemaičių Kalvarijoje, Telšiuose, kai kuriuose kituose didesnėse Žemaitijos gyvenvietėse. Net karo metais jie dažnai sutraukdavo po kelis šimtus klausytojų. 1942 m. rugsėjo 26 d. laikraštis „Žemaičių žemė“ rašė, kad „*visur žemaičiai rašytojai buvo sutinkami nepaprastai nuoširdžiai, visur salės lūžo nuo žmonių, visur žemaičiai savo rašytojų klausėsi susijaudinę ir gėrėjosi išgirdę literatūros žodį žemaitiškai*“. 1937 m. Telšiuose veikusiame Žemaičių muziejuje „Alka“ įvykusį Žemaitijos rašytojų kūrybos vakarą transliavo Lietuvos radijas. Tuo laikotarpiu į sambūrio veiklą įsitraukė daug jaunų kūrėjų, tarp jų ir Vytautas Mačernis, Paulius Jurkus, Stasė Niūniavaitė, Stasys Butkus-Širvys, Jurgis Baltrušaitis, Augustinas Gričius, Petras Butkus ir keletas kitų. 1944 m. vasario 7 d. Mažeikiuose įvyko trisdešimtas šio sambūrio kūrybos vakaras. 1944 m. vasario 19 d. B. Novaiša jau minėtame laikraštyje „Žemaičių žemė“ rašė, kad tai yra didelis Žemaičių kultūrinis judėjimas, kuris mūsų tautiniam atgi-

Ieva Simonaitytė. 1950 m. Fotografas nežinomas. Fotokopija iš RKIC archyvo

mimui padarė labai teigiamą reikšmę.

Draugijos veikla paskutiniaisiais Antrojo pasaulinio karo metais nutrūko, nes jai nebebuvo sąlygų veikti, sovietinė valdžia draugijos tikslams ir uždaviniams nepritarė. Be to, paskutiniai karo metai dalį žemaičių rašytojų išblaškė po platų pasaulį, atsitiktinė karo skeveldra Žemaičių Kalvarijoje pačioje jaunystėje pakirto V. Mačernį. Dar anksčiau mirė M. Linkevičius. Atsidūrus Sibiro lageriuose, nutrūko S. Niūniavaitės poetinė giesmė. 1947 m. žuvo Butkų Juzė. P. Genys jau pirmaisiais pokario metais buvo uždarytas į Šilutės-Macikų kalėjimą ir ten 1952 metų rudenį mirė. Iš Lietuvoje likusių sambūriečių meniniu požiūriu svariausius kūrinius sovietinės valdžios metais parašė Vydūnas, S. Anglickis, I. Simonaitytė, S. Čiurlionienė-Kymantaitė, kurios žemaičių kalba parašytų kūrinių savo meistriškumu ilgą laiką niekas nebuvo pralenkęs. Plačiai žinoma paskutiniaisiais Antrojo pasaulinio karo metais į užsienį pasitraukusių žemaičių sambūriečių kūryba, ypač Stasio Santvaro, Mykolo Vaitkaus, Nelės Mazalaitės, Pauliaus Jurkaus.

Parengė Danutė Mukienė